

ИНСТИТУТ ЗА ФОЛКЛОР „МАРКО ЦЕПЕНКОВ“
INSTITUTE OF FOLKLORE "MARKO CERENKOV"

МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР

MACEDONIAN FOLKLORE

ГОДИНА/YEAR XL
БРОЈ/VOLUME 74
СКОПЈЕ/SKOPJE 2018

МАТЕРИЈАЛИ ОД XIX МЕЃУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ
ЗА БАЛКАНСКИ ФОЛКЛОР
„ТРАДИЦИЈА И СОВРЕМНОСТ
ВО ФОЛКЛОРОТ НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ“
Скопје, 24-25 ноември 2017

одредена територија (држава или регион) и дали инструментот сè уште наоѓа практична примена, па потоа да почнеме да трагаме по неговите корени. Имајќи предвид дека предмет на нашиот интерес е музичкиот инструмент зурла и инструментите слични на него, во овој труд ќе ги изоставиме прашањата кога и каде се појавиле првпат инструментите од овој тип, а само ќе ја увидиме неговата употреба на Балканскиот Полуостров. Временскиот период за кој ќе зборуваме е во рамките на периодот во кој се пишувани објавените публикации, поткрепени со нашите теренски истражувања во Р Македонија и во Р Бугарија во втората деценија на 21 век.²

Зурлата во еден поширок регион

Како музички инструмент со слична или со потполно иста конструкција и составни делови е распространета во еден поширок регион и во светот. Бројни извори укажуваат на нејзината употреба во Кина, Неапол, Северна Африка (Мароко), Авганистан, Пакистан, Азербејџан, Грузија, Ерменија, Турција, а на Балканскиот Полуостров зурлата е присутна во Македонија, Бугарија, Грција, Албанија, Јужна Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Романија (Борђевиќ, 1926, 390; Širola, 1932, 53-54; Кличкова-Георгиева, 1964, 774; Stepanov, 1964, 283; Качулев, 1967, 252; Димоски, 1971, 298; Пајтонциев, 1973, 56; Picken, 1975, 499–500; Тодоров, 1975, 87; Hoerbuerger, 1976, 32-33; Hoerbuerger, 1986, 239; Krajtmajer, 1988, 378, 1990: 459; Арбатски, 1999, 14; Dimov, 2007, 151; Пейчева, Димов, 2002, 18; Koenig-Seeman, 2015, 11).

Зурлата во балканските земји

За употребата на зурлата на балканските земји, бугарскиот етномузиколог Илија Манолов вели дека зурлите, освен во Бугарија, се среќаваат во различни области на: Југославија, Албанија и Грција (Манолов, 1974, 44).³ За зурлата во Хрватска, која беше дел и од поранешна Југославија, за која се зборува во некои од претходноцитирани извори, мораме да кажеме дека станува збор за инструмент, кој е сличен на зурлата, инструментот *сопиле* (*сопила*). Андијана Гојкович вели дека иако сопилите и зурлите се од фамилијата обоа, со двојно ударно јазиче, тие во Југославија се од различно потекло. „Сопилите дошле од Запад, веројатно кон крајот средниот век, што

² Одговорите за тоа од кога датира инструментот на опфатениот простор, односно, временскиот простор преку кој тој станува дел од инструменталната музичка традиција ги бараме во објавената литература досега, која укажува на конкретен период во кој се вршени истражувањата и преку самите свирачи, како што се носителите на зурлациската традиција, кои, во својата свест имаа зачувано информации што ги стекнале по пат на усмено пренесување од страна на нивните претходници, кои им ја пренеле зурлата и зурлациската музика.

³ До 1991 година Југославија ја сочинуваа пет републики и тоа: Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Македонија и две покраини, Косово и Војводина. Истражувањата што се вршени до 1991 година во границите на Југославија, се однесуваат на териториите на сите овие републики.

може да се заклучи врз основа на латинските извори, каде што се споменуваат 'пифари', а истиот термин се среќава и во дубровничките архивски документи. Освен тоа, во Абрџима (Abruzzi), во Италија, сè уште донекаде се зачувал оној стар облик на шалмај, инструмент сличен на сопилата, наречен пиферо (piffero) (Gojković, 1989, 28). И Божидар Широла вели дека значајна разлика меѓу сопилата и зурлата се забележува во тоа што телото (корпусот) кај зурлата е составено од еден дел, додека телото кај сопилата е составено од три дела (Širola, 1932, 53). Заедничкото меѓу овие два *слични* инструменти, нивната форма и писката со двојно ударно јазиче. Лозанка Пејчева и Венцислав Димов велат дека во Хрватска, покрај зурлата на која свират Ромите, е присутен и инструментот сопила (на кој свират Хрвати) (Пејчева, Димов, 2002, 14). Инструмент близок со зурлите среќаваме во Босна, инструмент со иста форма на корпусот кај кого тонот исто така се добива со помош на писка со двојно ударно јазиче. Винко Крајтмајер, пишувајќи за изработувањето на музичкиот инструмент свирала и зурла во Босна приложува неколку скици со свирала и со зурли и нивните составни делови, од кои се гледа дека станува збор за речиси идентични инструменти, но разликата е во бројот на мелодиски отвори (Krajtmajer, 1990, 459). Оваа разлика во бројот на мелодиски отвори укажува дека станува збор за инструмент сличен на зурлата, но со разлика во тонските можности од коишто зависи градењето на мелодиите, кои се засноваат на локалната вокална и инструментална традиција. Не ја исклучуваме веројатноста дека станува збор за одредена модификација на зурлата и дека истите зурли некогаш биле присутни и во денешна Босна. Јуриј Арбатски сумирајќи ги истражувањата на: Владимир Ѓоргевиќ, Божидар Широла и Сима Тројановиќ констатира дека зурлата се користи во: Македонија, Србија, Западна Бугарија и Источна Албанија (Арбатски, 1999, 14). Феликс Хоербургер, во своите истражувања на зурлата во Грција, вели дека грчката Македонија е веројатно најважниот регион во кој се свират зурли и дека е неспорна врската со зурлациската традиција во југословенска Македонија. „Се свират истите инструменти, голема зурла и тапан, којшто е со приближна иста големина. Зурлата во Грција е распространета главно во северниот дел, регионот што граничи со југословенската и со бугарската граница“ (Hoerburger, 1976, 32–33). За зурлата во Бугарија Лозенка Пејчева и Венцислав Димов велат дека таа има генетичка, структурална и функционална блискост со нејзините сродни инструменти во Република Македонија, Грција и Турција (Пејчева, Димов, 2002, 18). Од нашите сознанија стекнати на терен, можеме да ја потврдиме констатацијата на Пејчева и на Димов, бидејќи зурлите во Р Македонија се идентични со зурлите што се употребуваат во Бугарија и во Грција, но ќе ги додадем и зурлите што се употребуваат во Косово и во Јужна Србија и сродните зурли – во делови од Албанија. Разликата можеби можеме да ја согледуваме исклучиво во димензиите од кои произлегуваат неколкуте видови зурли и музиката, која се произведува на овие *исти* зурли, односно можеме да зборуваме за разлика во музичкиот говор на еден ист инструмент, односно музички дијалект, базиран на регионот во кој се употребува зурлата. Од овие причини ние би сакале да бидеме конкретни и кога велиме сродни

инструменти, за зурлите што се користат во еден поширок регион. Слободно можеме да кажеме дека всушност станува збор за сосема идентични инструменти со исти составни делови, ист број мелодиски отвори и со исти тонски можности. Разликата меѓу овие исти инструменти, кои се користат во различни региони од светот, можеме да ја увидиме само преку музиката, којашто е создавана и се базира на локалната музичка културна традиција карактеристична за регионот во кој се свири на зурла и е прилагодена на оние на коишто им е наменета музиката на зурла. Веселка Тончева во своите истражувања во Голо Брдо, Албанија, ја забележува употребата на зурлата и во 21 век (Тончева, 2009, 86). Ѓорѓи Токов, изработувач на зурли од Петрич, Р Бугарија, вели дека на зурли изработени од него свират зурлациите од Грција, што укажува на тоа дека станува збор за исти зурли што се употребуваат во овие две земји (Ѓ.Т.). Изработувачот на каба-зурли од Тетово, Фариз Хајрула вели дека неговите каба-зурли ги земаат и свират на нив и зурлациите од Косово и од Јужна Србија (Ф.Х.). Ова ни укажува на миграцијата на еден ист инструмент, кој се употребува на една поголема територија. Како еден од најголемите обединители, кои ја градат врската на овој инструмент од различните региони на Балканот, се инструменталистите на зурла, кои претежно се Роми (Цигани), на што укажуваат претходно споменати извори (Ђорђевиќ, 1910, 77; Ђорђевиќ, 1926, 385; Павловиќ 1928, 327; Širola, 1932, 54; Фирфов, 1947, 6; Качулев, 1962, 199; Кличкова-Георгиева, 1965, 121; Качулев, 1967, 251; Кауфман, 1970, 88-89; Голабовски, 1974, 37; Манолов, 1974, 45; Hoerburger, 1976, 31, 35, 37; Rice, 1982, 126; Hoerburger, 1986, 252; Линин, 1986, 110–111; Gojković, 1989, 210; Линин, 1999А, 303; Арбатски, 1999, 15; Пейчева, Димов, 2002, 8; Димов, 2003, 183; Тончева, 2009, 86; Somakci, 2011, 401; Seeman, 2015, 20). Од нашите теренски истражувања во Р Македонија и во Р Бугарија и бројните контакти со носителите на зурлациската традиција заклучуваме дека на зурла најчесто свират Роми иако во 21 век зурлата почнува да се свири и од други етникуми (Ангелов, 2016, 78). Во контекст на поврзувањето на зурлата со ромскиот етникум, како инструмент на кој свират претежно Роми, можеме да додадеме дека на Балканот таа е присутна секаде, каде што живеат Роми, што укажува дека миграцијата на зурлата можеме да ја поврземе со миграцијата на самите Роми. Гојкович вели дека зурлите на Балканот стигнале од Истокот (од Персија) со Турците и тие, во источните краеве на Југославија, станале носители на источната култура. Голема улога во нивното одомаќинување одиграле Циганите, кои тогаш, а и денес, останале главни зурлаци (Gojković, 1989, 28). Излагањето ќе го заокружимо со наша претпоставка околу тезите, кои се поврзани за миграцијата на зурлата од кои едната е дека зурлата е присутна на Балканот пред османлиската инвазија, а другата теза е дека таа е пренесена за време на османлиската инвазија. Во поглед на втората теза дека зурлата на овие простори пристигнала со османлиската инвазија, наидуваме на прашањето кој ја донел зурлата, османлиите или Ромите. Имајќи предвид дека во претходно споменатите земји, и во минатото, и денес, на зурла најмногу свират Роми, наше мислење е дека зурлата од источните земји, на Балканот, ја донесуваат Ромите (Циганите) за потребите на османлиските освојувачи, кои

се населувале на освоените територии, за нивни потреби, а со текот на времето и нејзиното одомќинување е прифатена и од локалното население.

Заклучок

Како инструмент кому му се препишува источно потекло, неспорно е дека зурлата има дамнешна употреба, која се задржала до ден-денес на територијата на посочените земји и земјите што се простираат на Балканскиот Полуостров. Без разлика дали во минатото имала поголема употреба споредбено со сега или пак не е прифатена од целото население, доволен е бројот на инструменталисти, кои ги опслужуваат потребите на оние на кои и им е наменета зурлациската музика за да кажеме дека овој инструмент и денес има важна улога во животот на населението, кое живее во некои региони од Балканскиот Полуостров. Она што можеме да го заклучиме е дека во музичката традиција на Балканот во XXI век, зурлата се среќава во: Јужна Србија, Косово, Македонија, Бугарија и Грција. Зурлите што се користат во посочените земји, по своите физичко-акустички карактеристики, но и по музичко-практичната употреба се идентични, а разликата ја гледаме само во димензиите од кои произлегуваат и неколкуте видови зурли и тоа: каба, јарамкаба и џура. Денес зурлата е активно вклучена во различни пригоди во северна Грција, југозападна Бугарија, на целата територија на Р Македонија, во делови од Јужна Србија, во Косово и во делови од Албанија. Зурлата придружена од тапан најчесто е употребувана од Ромите (Циганите), кои ги сметаме и за носители на зурлациската традиција, а според нас, истовремено се и народ, кој ја донел зурлата на балканските простори, а активно ја употребува и денес.

Литература

Кирилични изданија

АНГЕЛОВ, Г. (2016). Зурла – музички инструмент на еден етнос во Р. Македонија и Р. Бугарија. *Музика* бр.22, стр. 67–79, Скопје: Сојуз на композитори на Македонија.

АРБАТСКИ, Ј. (1999). Свирењето на тапан во Македонија од Јуриј Арбатски. *Музика*, бр.5, 5–31 (редакција Марко Коловски). Скопје: Сојуз на композитори на Македонија.

ГОЛАБОВСКИ, С. (1974). Потекло на зурлата. *Македонски фолклор*, бр. 13, Институт за фолклор „Марко Цепенков“: Скопје, 35–37.

ДИМОВ, В. (2003). Зурни и национализъм. *Българско музикознание*, кн. 4, София, 174–187.

КАЧУЛЕВ, И. (1962). Народните инструменти и инструменталната музика на българите мохамедини в Родопите, во: *Известия на института за музика*, София, кн. VIII. Издателство на БАН, 197–234.

КАЧУЛЕВ, И. (1967). Зурна. В: *Енциклопедия на българската музикална култура*, Венелин Крстев, отг. ред., София, Издателство на БАН, 251–252.

- КАУФМАН, Н. (1970). *Българска народна музика*. София: Наука и искусство.
- КЛИЧКОВА, В.; ГЕОРГИЕВА, М. (1965). Свадбените обичаи од селото Галичник – Дебарско. *Гласник на Етнолошкиот музеј*, бр.2. Скопје.
- ЛИНИН, А. (1986). *Народните музички инструменти во Македонија*. Скопје: Македонска книга.
- ЛИНИН, А. (1999). *Зурлите во Македонија*. Скопје: Музиката на почвата на Македонија, МАНУ, 301-304.
- МАНОЛОВ, И. (1974). Зурны, зурнская музика у некоторых балканских народов и реликтные формы в ней (Зурлите, музиката со зурли кај некои Балкански народи и реликтните форми во неа). *Македонски фолклор*, бр. 13, Институт за фолклор „Марко Цепенков“: Скопје, 39–45.
- ПАВЛОВИЋ, М. Ј. (1928). *Малешево и Малешевици*. Београд.
- ПЕЈЧЕВА, Л.; ДИМОВ, В. (2002). *Зурнаджийската традиција в Југозападна Бугарија*. София: Българско музикознание-иследвания.
- ТОНЧЕВА, В. (2009). *Българите от Голо Бърдо, Република Албанија. Традиции, музика, идентичност*, Част 1, София: Издание на државната агенция за българите в чужбина.
- ФИРФОВ, Ж. (1947). *Нашите народни свирци и нивните инструменти*. Скопје: Нова Македонија. Год. 4, бр. 791. Стр. 6.
- БОРЂЕВИЋ. Р. Т. (1910). *Цигани и музика у Југославији*. Сарајево.
- БОРЂЕВИЋ. Р. В. (1926). Скопске гајдарције и нивови музички инструменти, *Гласник Скопског научног друштва*: Скопље, књ. 1, св. 1–2, 384–396.

Латинични изданија

- HOERBURGER, F. (1976). Die zournas-Musik in Griechenland. Verbreitung und Erhaltungszustand. In: *Studien zur Music Sudost-Europas*, Kurt Reinhard, ed. Beiträge zur Ethnomusikologie, Band 4 . Hamburg, Verlag der Musikalienhandlung Karl Dieter Wagner, 28–48.
- HOERBURGER, F. (1986). *Volksmusikforschung. Aufsätze und Vorträge 1953-1984 über Volkstanz und instrumentale Volksmusik: zum 70. Geburtstag des Verfassers am 9. Dezember 1986*, Laaber : Laaber-Verlag.
- RICE, T.(1982). The Surla and Tapan Tradition in Yugoslav Macedonia. *Galpin society Journal*, 35, 122–137.
- GOJKOVIĆ, A. (1989). *Narodni muzički instrumenti*, Vuk Karadžić, Beograd.
- SOMAKCI, P. (2011). Türkiye-Makedonya kültür sanat etkinlikleri çerçevesinde geleneksel çalgıların yeri ve önemi (The importance and the place of traditional instruments In the framework of Turkey – Macedonian culture – art events). *16. Uluslararası Türk kültürü sempozyumu Üsküp – Makedonya*, 9 Mayıs 2011, Ankara: 394–403.
- KOENIG, M. AND SEEMAN, S.-T. (2015). *Music of Macedonia - Playing 'Til Your Soul Comes out*. Washington, Music, videos, and notes available at www.folkways.si.edu SFW CD 50415 © 2015 Smithsonian Folkways Recording.
- ŠIROLA, B. 1932. *Sopile i zurle*. Zagreb: Narodna starina.

Gorancho Angelov

ZURLA AND RELATED INSTRUMENTS IN THE BALKANS

Summary

Zurla is a musical instrument that enjoys a widespread recognition around the world and is especially popular in the Balkan countries. It has exerted great influence and played a crucial role in the development of folk culture among the people living in these corners of the world. It has been accompanied by the drum on many social occasions to celebrate events organized by the indigenous people. We will draw on our previous research to try to determine the success rate of the zurla and related instruments in the Balkan folklore.

СОДРЖИНА

Вера Стојчевска-Антиќ, КАРАКТЕРИСТИЧНИ ПАРАЛЕЛИ МЕЃУ ПИШАН И УСТЕН ТЕКСТ	5
Катерина Петровска-Кузманова, ЕЛЕМЕНТИ НА ФОЛКЛОРНА ДРАМА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ОБРЕДИ ПОД МАСКИ	13
Изаим Муртезани, КОН СЕМАНТИКАТА НА ЕДЕН ОРНАМЕНТАЛЕН МОТИВ СО МИТСКА ЗАДНИНА	25
Зоранчо Малинов, СВ. ТРИФУН И СВ. ВАЛЕНТАЈН – ДВАЈЦА СВЕТЦИ, А ЕДЕН ПРАЗНИК (СУДИР НА ТРАДИЦИЈАТА И ПОМОДАРСТВОТО)	37
Лилјана Макаријоска, ВЕГЕТАЦИЈАТА ВО ОБРЕДНО-ОБИЧАЈНАТА ПРАКТИКА (ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ПАРАЛЕЛИ)	49
Владимир Караџоски, ОБИЧАЈОТ „ДЕВА“	61
Дејан Крстиќ, ОБРЕД НА СЕЧЕЊЕ И/ИЛИ КРШЕЊЕ ЛЕБ „КОЛАЧ“ ЗА ДОБРОБИТ (БЛАГОСОСТОЈБА) НА ПОЕДИНЕЦОТ	69
Ружица Самоковлија Барух, РИТУАЛНАТА КУЛТУРА ПРИ ДОБИВАЊЕТО НА ПРВИОТ МЕНСТРУАЛЕН ЦИКЛУС ВО МАКЕДОНСКАТА ТРАДИЦИОНАЛНА ЗАЕДНИЦА	93
Сузана В. Спасовска, ОРФИЧКИОТ КУЛТ И БАЛКАНСКАТА НАРОДНА ЛИРИКА	105
Биљана Рајчинова-Николова, КУЛТУРОЛОШКАТА ОСНОВА НА БАЛКАНСКИОТ МОДЕЛ НА СВЕТОТ (‘ТЕМНИОТ ВИЛАЕТ’ И ‘ТЕМНИОТ БАЛКАНСКИ СУБЈЕКТ’ ВО НЕГО) ПРЕКУ ПРИЗМА НА ФИЛМОТ <i>НЕЧИСТА КРВ</i>, ВО РЕЖИЈА НА СТОЈАН СТОЈЧИЌ)	115
Родна Величковска, ТИПОЛОШКА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА НА ОБРЕДНИТЕ ПЕЈАЧКИ ЖАНРОВИ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН	127
Александра Кузман, ЗВУЧНИТЕ ЧАЛГАЦИСКИ ИМИЊА ОД ВЕЛЕС И ОД ОХРИД (АЛО ТОНЧОВ И КЛИМЕ САДИЛО)	147
Горанчо Ангелов, ЗУРЛАТА И СРОДНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ НА НЕА – НА БАЛКАНОТ	154
Стојанче Костов, ЕТНОКОРЕОЛОШКИТЕ ЗАПИСИ ВО АРХИВОТ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ФОЛКЛОР „МАРКО	

ЦЕПЕНКОВ“ – СКОПЈЕ	161
Благоица Илиќ, ОРАТА СО ФОРМА „КУЛА“ ВО МАКЕДОНСКАТА И БАЛКАНСКАТА ОРСКА ТРАДИЦИЈА	179
Мелита Ивановска, „ОБРЕДНОТО МАСКИРАЊЕ“ КАЈ НЕВЕСТИТЕ ОПЕАНИ ВО СВАДБЕНИ ОБРЕДНИ ПЕСНИ КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ СО ИСЛАМСКА РЕЛИГИЈА (с.МЕЛНИЦА, АЗОТ, с.ЖИРОВНИЦА И с.СКУДРИЊЕ, ДОЛНА РЕКА)	189
Нина Аксиќ, АМАТЕРИЗМОТ КАКО НАЧИН ЗА ЗАЧУВУВАЊЕ /ТРАНСФОРМАЦИИ НА ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ОБРАСЦИ – КУЛТУРНО-УМЕТНИЧКИТЕ ДРУШТВА НА ТЕРИТОРИЈАТА НА НОВИ ПАЗАР	201
Емилија Апостолова-Чаловска, ЦРКВИТЕ ОД ПРЕРОДБЕНСКИОТ ПЕРИОД ОД РЕГИОНОТ НА СКОПСКА ЦРНА ГОРА: ТИПОЛОГИЈА И СТИЛСКИ ОСОБЕНОСТИ	217
Зоранчо Малинов, IN MEMORIAM- Академик Блаже Ристовски	237

**МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР
СПИСАНИЕ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ФОЛКЛОР
„МАРКО ЦЕПЕНКОВ“ – СКОПЈЕ**

За издавачот
Зоранчо Малинов, директор

Главен и одговорен уредник
Катерина Петровска-Кузманова

Секретар
Кристина Димовска

Лектура
Лидија Тантуровска

Подготовка и печат
АЛФА94 м.а.

Тираж: 400 примероци

UDC 398
ISSN 0542-2108

Изданието е финансирано од Министерството за образование и наука
на Република Македонија